

Gero P. WEISHAAPT, “Hervorming der hervorming”. De verwezenlijking van de hervorming van de liturgie volgens Vaticanum II door Paus Benedictus XVI.

Wat te verstaan onder “Hervorming der hervorming”?

Wanneer wij van de “hervorming der hervorming” spreken dan bedoelen we daarmee een begrip, dat Paus Benedictus XVI, toen hij nog kardinaal geweest is, meermaals gebruikt heeft. Hij bedoelde daarmee een hervorming of herziening van de vernieuwingen in de liturgie na het Tweede Vaticaans Concilie. Dit Concilie, dat op 11 oktober 1962 door de Zalig Paulus Johannes XXIII geopend en door Paus Paulus VI op 8 december 1965 afgesloten werd, wilde o.a. de liturgie vernieuwen, maar de uitvoering van deze vernieuwing in de jaren na het Concilie is vaak andere wegen gegaan dan door het Concilie bedoeld. Er is sprake van een afwijking van het Concilie. Zo is bv. de Mis, zoals we die nu kennen niet de Mis van het Tweede Vaticaans Concilie, maar het product van een “Commissie voor de uitvoering van de Constitutie over de Liturgie” onder leiding van een Mgr. Annibale Bugnini. Er komt bij dat al ten tijde van en vooral na het Concilie liturgische experimenten in de parochies werden doorgevoerd. Bijna elke parochie had haar eigen liturgie. Dat voerde tot wildgroei op liturgisch gebied. Toen dan pas in 1975 een Nederlandstalig Missaal voor Nederland en Vlaanderen uitgegeven werd, was het hek al van de dam. Het Missaal van Paus Paulus VI. werd grotendeels niet aanvaard en gevolgd. Tegen die achtergrond moeten we de tot op heden in onze streken te betreuren liturgische misbruiken begrijpen. Josef Ratzinger ofwel Paus Benedictus XVI streeft nu naar een herziening van de hervorming van de liturgie na het Concilie in het licht van de traditie. Dat noemt hij “hervorming van de hervorming”, dus de herziening van de liturgische vernieuwingen na het Tweede Vaticaans Concilie. In deze context worden de volgende opmerkingen geplaatst.

“Hermeneutiek van de continuïteit”

Een ruim half jaar na zijn pauskeuze, op 22 december 2005, hield Benedictus XVI een gedenkwaardige toespraak aan de medewerkers van de Romeinse Curie, waarin hij de krachtlijnen van zijn pontificaat heeft uitgezet. Hij zei o.a. dat er na het Tweede Vaticaans Concilie een stroming was ontstaan die het Concilie als een breuk met de traditie beschouwde. Met het Concilie zou er iets helemaal nieuws begonnen zijn, werd beweerd. Het verleden zou definitief afgesloten zijn. Tegen die achtergrond zouden ook de teksten van het Concilie gelezen moeten worden: niet in het licht van de traditie, in het licht van eerdere concilies en het leergezag van de Pausen van alle eeuwen, maar in het licht van de moderne tijd. Men noemt deze interpretatie van het Tweede Vaticaans Concilie dan ook de “Hermeneutiek van de breuk”. “Hermeneutiek” komt uit het Grieks en betekent de leer van het vertalen, van het interpreteren van teksten.

Tegenover deze visie van een vermeende breuk van het Concilie met de traditie plaatste Benedictus XVI een zoals hij het noemde: “Hermeneutiek van de hervorming in continuïteit”. Deze hermeneutiek betekent voor Benedictus XVI een interpretatie van de concilieteksten in het licht van de continuïteit met het verleden, met de vele Concilies, de Kerkvaders en de Pausen van alle eeuwen. Het Tweede Vaticaans Concilie betekent geen breuk, stelt de Paus, maar staat in een lijn – in continuïteit - met de traditie, met het verleden. De Kerk is een levendig lichaam, een organisme, dat zich ontwikkelt, maar geen breuken kent. Zoals een mens in de loop van zijn leven evalueert, zich ontwikkelt en verandert, maar steeds dezelfde persoon blijft, zo evalueert ook de Kerk in de loop van de eeuwen, is er vooruitgang in de Kerk, maar steeds in eenheid met het verleden. Een mens is als kind anders dan als volwassene en als grijsaard. Maar toch blijft hij en en dezelfde persoon. Zo is het ook met de Kerk. Daarom bestaat er geen voor- en na-conciliaire Kerk. De Kerk van vóór het Tweede Vaticaans Concilie is dezelfde als de Kerk van na het Tweede Vaticaans Concilie, zegt Benedictus

XVI.

De noodzaak van een liturgische vernieuwing door Vaticanum II

Het Tweede Vaticaans Concilie heeft in trouw aan dit principe van een organische groei, dus in trouw aan de liturgische traditie, een vernieuwing van de liturgie willen doorvoeren. Dat mag niet betwijfeld worden. Wie de Constitutie van het Tweede Vaticaans Concilie over de Liturgie, *Sacrosanctum Concilium*, onbevooroordeeld leest, kan dit beamen. Zo refereert de tekst bv. verschillende malen aan het Concilie van Trente of aan de beroemde Encycliek "Mediator Dei et hominum" van Paus Pius XII van 20 november 1947. Deze Paus heeft de vele goede gedachten van de zog. "Liturgische Beweging" van de 19de en 20ste eeuw overgenomen. De Liturgische Beweging streefde naar een vernieuwing en dieper begrip van de katholieke liturgie. De Pausen Pius X, Benedictus XV, Pius XI en Pius XII stonden voor het gedachtengoed van de Liturgische Beweging open en hebben ze in hun leerambtelijke verkondigen ondersteund.

Door studies van der bijbel en een verdiepte en uitgebreide studie van de oude kerkvaders kwam het tot een herontdekking van het algemene priesterschap van alle gedoopten. Wie gedoopt is heeft deel aan het priesterschap van Christus. De hele Kerk is volgens de Apostel Petrus een volk van priesters. In dit volk bestaan twee types van priesterschap: het algemene van alle gedoopten en het bijzondere ofwel hiërarchische priesterschap van de gewijde ambtsdragers. Beide zijn niet slechts contrair, maar ook complementair. Het bijzondere priesterschap van de gewijden is gericht op de vervulling en verwezenlijking van het algemene priesterschap van de gelovigen.

Dat heeft consequentie ook in de liturgie. Dankzij de Liturgische Beweging groeide het inzicht, dat de gelovigen een actievere rol moeten innemen in de liturgie. Zij zouden van meer passieve toeschouwers actiever betrokken worden bij de eredienst. Pius XII geeft in zijn reeds genoemde encycliek "Mediator Dei et hominum" de theologische redenen aan voor een actieve

deelname van de gelovigen: De gelovigen offeren op hun eigen wijze samen met de priester in de heilige Mis. Dit komt bv tot uitdrukking in de oproep van de priester na de offerande: "Bid broeders en zusters dat mijn en uw offer aanvaard kan worden door God, de almachtige Vader." Het Tweede Vaticaans Concilie heeft deze gedachten van het algemene priesterschap overgenomen. We vinden haar terug vooral in de Constitutie over de Kerk "Lumen Gentium" en in het het decreet over de Leken "Actuosam Apostolitam". In haar constitutie over de liturgie komt dit tot uitdrukking door het principe van de actieve deelname van de gelovigen in de liturgische vieringen, met name in de viering van het heilig Misoffer.

Voorheen waren de gelovige eerder passief betrokken bij de vieringen. Daarom was een vernieuwing van de liturgie van de heilige Mis nodig. Joseph Ratzinger beklemtoont dit in zijn voorwoord op zijn vermaard boek "De Geest van de liturgie" met een vergelijking: "Men zou kunnen zeggen dat de liturgie ... in menig opzicht op een fresco leek dat weliswaar onbeschadigd bewaard was, maar door latere vernislagen bijna onzichtbaar was. In het missaal, dat de priester volgde in zijn viering, was haar vanaf de oorsprong gegroeide gestalte geheel aanwezig, maar voor de gelovigen was zij verregaand onder privé-devotie en gebedsvormen verborgen. Door de liturgische beweging en definitief door het Tweede Vaticaans Concilie werd het fresco blootgelegd en ... wij waren gefascineerd door de schoonheid van zijn kleuren en figuren" (Joseph Ratzinger/Paus Benedictus XVI, *De geest van de liturgie*, Vlagtwedde 2006, 5).

Als fundamenteel criterium voor de liturgievernieuwing door het Tweede Vaticaans Concilie, een basisprincipe dat – zoals gezegd - voortkomt uit de liturgische beweging in de eerste helft van de laatste eeuw, kan de zogenaamde *actieve deelname van de gelovigen* aan de liturgische vieringen genoemd worden. Vanuit dit basisprincipe zou nu een vereenvoudiging van de riten, zover dit nodig was, doorgevoerd worden. De riten zouden ingekort en transparanter en verdubbelingen vermeden worden. Ook zou een bredere mogelijkheid tot het gebruik van de volkstaal, met name in de lezingen en bepaalde gebeden, toegestaan worden. Aanpassingen aan

bepaalde omstandigheden en plaatsen, met name wat betreft de vieringen in missiegebieden, zou mogelijk gemaakt worden. Al deze veranderingen hadden tot doel dat de gelovigen hun algemeen priesterschap beter in de liturgie konden uitoefenen door een actieve deelname.

De post-conciliaire vernieuwing van de liturgie

Maar de “schoonheid” van de liturgie werd in de loop van de tweede helft van de 60er en de volgende 70er jaren weer verduisterd. Ratzinger klaagt: “Maar ondertussen is het” fesco “door weersomstandigheden en ook door allerlei restauraties en reconstructies in gevaar en dreigt het vernield te raken als niet snel het nodige gedaan wordt om de schadelijke invloed daarvan een halt toe te roepen. Natuurlijk mag het niet weer bedekt raken met vernislagen, maar een nieuwe eerbied in de omgang ermee, een nieuw verstaan van wat het is en te zeggen heeft, is geboden opdat de herontdekking niet wordt tot de eerste fase van een blijvend verlies” (ibid, 5).

Het feitelijk verdwijnen van het Latijn en de celebratie van de H. Mis naar het volk gekeerd

Een van de meest in het oog springende veranderingen na het Tweede Vaticaans Concilie was het praktische verdwijnen van het Latijn en de celebratie van de H. Mis naar de mensen gericht (*versus populum*). De altaren werden omgedraaid of voor een hoofdaltaar een altaartafel geplaatst zodat een celebratie met de rug naar het tabernakel en gekeerd naar de mensen mogelijk werd. Deze verandering is noch door het Concilie noch door post-conciliaire documenten van de Kerk beoogd geweest. In zijn voorwoord op het boek “*Conversi ad Dominum. Over de geschiedenis en de theologie van de christelijke gebedsrichting*”, geschreven door Uwe Michael Lang, herinnert de toenmalige prefect van de Geloofscongregatie, Joseph Kardinaal Ratzinger: “De gewone kerkbezoeker ziet twee duidelijke resultaten van liturgievernieuwing na het Tweede Vaticaans Concilie: het Latijn is weg en de altaren zijn gekeerd naar het volk. Wie zelf de

concilieteksten leest, stelt verbaasd vast, dat geen van beide in de besluiten van het Concilie te vinden is. Zeker, de volkstaal moest volgens het Concilie – vooral in de Dienst van het Woord – meer ruimte krijgen, maar de algemene regel van het Concilie die aan deze tekst voorafgaat, luidt: “Het gebruik van de Latijnse taal moet in de Latijnse ritussen bewaard blijven, behoudens bepalingen van particulier recht” (SC 36, 1). Dat de altaren omgedraaid moesten worden, staat eveneens volstrekt niet in de concilietekst” (U. M. Lang, *Conversi ad Dominum*. Over de geschiedenis en de theologie van de christelijke gebedsrichting, Oegstgeest 008, 7). Het Concilie heeft dus noch het Latijn noch de uit de eeuwenoude traditie voortkomende celebratie van de H. Mis naar het oosten als de richting waar vandaan de christenen de komst van Christus, de opgaande Zon, verwachten, willen afschaffen. Uitdrukkelijk wordt in de Constitutie over de Heilige Liturgie, *Sacrosanctum Concilium*, gesteld, dat het Latijn bewaard zou worden, en over de celebratierichting zegt het Concilie helemaal niets.

De celebratie van de H. Mis “naar de Heer” gericht is nog steeds geldend recht

Het eerste document buiten het concilie om, dat gewag maakt van de mogelijkheid van een celebratie naar de mensen toe, is de instructie *Inter Oecumenici* van 1964. Dit document acht het “wenselijk” (!) dat het hoogaltaar los van de achterwand geplaatst wordt. De reden ervoor is, dat de priester er gemakkelijk om heen kan gaan en het altaar nog duidelijker als het symbool van Christus naar voren komt. Deze plaatsing van het altaar maakt een viering gericht naar het volk weliswaar mogelijk, maar verplicht niet tot deze viering. Wenselijk is de verplaatsing van het altaar, niet de celebratie naar de mensen toe. Deze zou enkel een niet primair beoogde mogelijkheid van de verplaatsing van het altaar zijn. Opvallend aan de zin, waar deze mogelijkheid in de instructie *Inter Oecumenici* vermeld staat, is dat hij niet in het hoofdstuk te vinden is over de eucharistieviering, maar in het hoofdstuk over architectuur en interieur van het kerkgebouw. Daarmee wordt al tekstueel aangegeven dat de wetgever geen theologische uitspraken wilde doen, maar een aanbeveling beoogde te

geven, en wens uitdrukt betreffende de plaats van het altaar, niet van de celebratierichting. Ten tweede valt op dat de tekst niet van een verplichting spreekt om het altaar los van de achterwand te plaatsen. Het gaat om een *aanbeveling*. Het gevolg van deze plaatsing van het altaar is dat de priester er gemakkelijk om heen kan gaan en een celebratie naar het volk toe mogelijk wordt. Er wordt dus hier geen verplichting geformuleerd om naar de mensen toe te celebreren. De celebratie naar de mensen gericht is geen doel, maar een mogelijk gevolg van het los staan van het altaar van de wand.

Dat betekent dat een celebratie naar het volk niet afgedwongen kan worden. De priester kan – volgens de nog steeds vigerende liturgische wetgeving - zoals vanuit de traditie gewend ook bij een losstaand altaar de H. Mis naar het oosten, naar God toe, opdragen. Inderdaad zien we dan ook dat Paus Benedictus XVI, wanneer hij de H. Mis in de Cappella Paulina van het Apostolisch Paleis opdraagt, waar een van de wand losstaand altaar staat, de H. Mis conform deze voorschriften naar de Heer (*versus Dominum*) en niet naar de mensen toe viert. Deze celebratiewijze is daarom de normale vorm van celebratie, waarbij “normaal” verstaan wordt als overeenkomstig de liturgische voorschriften en normen. Deze wijze van de heilige Mis celebreren is dus met andere woorden nooit afgeschaft, maar nog steeds geldend liturgisch recht. Dit blijkt ook uit het Romeins Missaal van Paulus VI, waar de rubrieken herhaaldelijk aangeven dat de priester zich tot het volk keert, bv. bij de oproep “Bidt, broeders en zusters, dat mijn en uw offer aanvaard kan worden door God, de almachtige Vader.” Dat de priester zich tot het volk keert, veronderstelt dat hij tevoren - samen met het volk - naar het oosten, naar de Heer, gericht staat.

Tongcommunie nooit afgeschaft

Naast het Latijn en de celebratie naar het oosten zou ook de tongcommunie blijven bestaan. De constitutie over de Liturgie *Sacrosanctum Concilium* rept geen woord over de handcommunie. De concilievaders gingen gewoon ervan uit dat de tongcommunie zou blijven gehandhaafd. In 1964 werden in

Nederland, België en Duitsland zonder goedkeuring van Rome experimenten toegelaten met de handcommunie. In een brief van 1965 aan kardinaal Alfrink, de toenmalige aartsbisschop van Utrecht, herinnert de secretaris van de Pauselijke Rad ter uitvoering van de liturgieconstitutie van het Tweede Vaticaans Concilie, Mgr. Annibale Bugnini, eraan, dat de overgeleverde wijze van communiceren gehandhaafd dient te blijven (Mart Lugmayr, *Handkommunion*, Buttenwiesen 2001, 44). Eerst in 1969 heeft paus Paulus VI op aanvraag van enkele bisschoppenconferenties in zijn Instructie *Memoriale Domini* de handcommunie als een indult, dus als een uitzondering - trouwens tegen de meerderheid van de bisschoppen (1233 stemden tegen, 567 ervoor) - voor bepaalde bisschoppenconferentie toegestaan. Wat dus eigenlijk als een uitzondering en beperkte bedoeld geweest was, groeide uit tot een algemeen gebruik.

Concilie verkeerd toegepast

Zo zien we dat na het Concilie een aantal vernieuwingen werden ingevoerd die niet op het Tweede Vaticaans Concilie zelf teruggevoerd kunnen worden: de celebratie naar het volk toe, het tactische verdwijnen van het Latijn en de handcommunie. Hier is sprake van een afwijken van de hervorming van de opdracht van het Concilie. Er moet daarom onderscheiden worden enerzijds tussen de *bepalingen* van het Tweede Vaticaans Concilie rond de vernieuwing van de liturgie, zoals die in de constitutie over de liturgie *Sacrosanctum Concilium* uitgewerkt zijn, en anderzijds de praktische *doorvoering* van deze constitutie. De hervorming van de liturgie na Vaticanum II ging soms te ver en te vlug en kan zich niet beroepen op het hetgeen de Concilievaders beoogd hebben.

Men beriep zich bij de hervorming op een zogenaamde "Geest van het Concilie". Achter dit gezegde - "Geest van het Concilie" - gaat een wijze van interpretatie van het Concilie schuil, waar ik aan het begin al op gewezen heb. Men poogde het Concilie een nieuwe, een progressieve richting te geven, los van de traditie. Daarom wilde men het Concilie los van de teksten van het Concilie en hun ontstaansgeschiedenis interpreteren

en toepassen. Het Concilie wilde alleen suggesties en een stimulans zijn voor verder ontwikkelingen, zo werd beweerd. Maar zonder trouw aan de teksten en de traditie kan de geest van het Concilie niet herkend worden. Het zich beroepen op een zogenaamde “Geest van het Concilie”, los van de teksten en de traditie, was dan mede debet aan de ongehoorzaamheid en de misbruiken in de liturgie in de tijd van na het Tweede Vaticaans Concilie. De desastreuze gevolgen van deze ontwikkeling zien wij nog in onze dagen in onze parochies.

Liturgie is geen catechese

Nauw met deze liturgische misbruiken verbonden is dat wat Ratzinger “creativiteit” noemt. Daarmee bedoelt hij het misbruik maken van de mogelijkheid tot aanpassingen in de liturgie. Ratzinger kant zich tegen de praktijk van creativiteit in de liturgie, die geen categorie van de liturgie is. Het Missaal van Paus Paulus VI geeft er helaas zelf aanleiding toe. Het moedigt de priester ertoe aan doordat het op vele plaatsen aansporingen (*monitiones*) voorziet. De priester verandert de woorden van de teksten van de officiële liturgie om te kunnen laten zien dat hij creatief is. Liturgie wordt zo gemakkelijk tot catechese en verliest daardoor zijn cultische en aanbiddende dimensie. Een overdreven creativiteit vernielt de liturgische eenheid en de ecclesialiteit, d.w.z. het kerkelijk aspect van de liturgie, schrijft Ratzinger (J. Ratzinger, *Gesammelte Schriften*. Theologie und Liturgie, Bd. 11, Freiburg im Breisgau 2008, 673-675.)

Herziening van de post-conciliaire liturgievernieuwing

Hoe kan de crisis in de liturgie van na het Tweede Vaticaans Concilie opgelost worden? Herhaaldelijk heeft de voormalige kardinaal Ratzinger in woord en geschrift de noodzaak van een hervorming van de post-conciliaire liturgiehervorming, een “hervorming der hervorming” (“Reform der Reform”) tot uitdrukking gebracht. Bij gelegenheid van een bijeenkomst in het Franse klooster Fontgombault in 2001, waar o.a. ook over de herinvoering van de Gregoriaans-Tridentijnse Misritus voor de gehele Kerk,

dus over de huidige buitengewone vorm van de Romeinse Ritus gesproken werd en waar ook de huidige Aartsbisschop van Mechelen-Brussel, Mgr. Léonard aanwezig geweest is, zei de toenmalige kardinaal Ratzinger in het Frans: “La ,réforme de la réforme se réfère naturellement au Missel réformé, pas au Missel précédent.” – “De ‘hervorming der hervorming’ betreft natuurlijk het hervormde Missaal, niet het voorafgaande Missaal” (Ibid., 743).

Hoe moet die "Hervorming der Hervorming" doorgevoerd worden? Volgens mij in twee stappen: Ten eerste door een herziening van het hervormingswerk van na het Tweede Vaticaans Concilie, ten tweede door directe wijzingen en ingrepen in de “ordo” van het Missaal van Paulus VI zelf.

Ten eerste een herziening van het hervormingswerk na het Tweede Vaticaans Concilie.

De post-conciliaire liturgievernieuwing moet getoetst en her en der gecorrigeerd worden in trouw aan tekst en geest van het Tweede Vaticaans Concilie, d.w.z. in het licht van een “hermeneutiek der hervorming”, en dat bekent in het licht van de traditie, waardoor liturgische vernieuwing niet als een breuk met het verleden, maar als een organisch groeiproces waargenomen wordt, waar het nieuwe uit het oude organisch voortkomt. Het feitelijke verdwijnen van het Latijn in de liturgie na het Concilie, de celebratie naar het volk gericht en de handcommunie, zoals die nu gepraktiseerd wordt, vormen een breuk met de traditie. Ook het feitelijke verdwijnen van de Gregoriaanse Zang en de klassieke meerstemmigheid (Polyfonie) uit de liturgische vieringen van vele parochiekerken en kathedralen – op enkele lofwaardige uitzonderingen naar – is een breuk met het verleden en tegen de opdracht van het Tweede Vaticaans Concilie, dat het Gregoriaans en de Polyfonie juist als de eigenlijke en voornaamste zang van de Kerk beschouwt (SC, 116).

Ten tweede betekent “hervorming der hervorming” enkele directe wijzigingen en ingrepen in de “ordo” van het Missaal van Paulus VI zelf.

Wat de wijzigingen en ingrepen in het Missaal van Paulus VI zelf betreft zo is hierbij niet alleen te denken aan het reduceren van de mogelijkheden tot aanpassingen, waardoor creativiteit, die de liturgie misvormt, voorkomen wordt, maar ook bv. aan de verplaatsing van de vredewens van zijn huidige plaats (voor de heilige communie) naar het einde van de woorddienst tussen de voorbeden en de offerande. Een verplaatsing van de vredewens heeft paus Benedictus XVI reeds in zijn Post-synodale Apostolische Adhortatie *Sacramentum Caritatis* uitdrukkelijk voorgesteld (*Sacramentum Caritatis*, n. 49, voetnoot 150). De huidige plaatsing van de vredewens net voor het ontvangen van de heilige communie is ongeschikt vanwege de onrust die door de uitwisseling van de vredewens opkomt, juist daar waar de gelovigen zich door ingetogenheid en stilte op het ontvangen van het lichaam van Christus dienen voor te bereiden. Bovendien beantwoordt de plaats tussen de voorbeden en de offerande aan de traditie. Reeds volgens een geschrift van Justinus, een vroegchristelijke apologeet in de 2de eeuw, die het christendom tegen de aanklachten van heidenen en joden verdedigde, en in vele oosterse ritens wordt de vredewens na de voorbeden uitgewisseld (Vgl. J. Pasch *Eucharistia. Gestalt und Vollzug*, Freiburg 1953, 233. Eveneens J. Hermans, *Die Feier der Eucharistie. Erklärung und spirituelle Erschließung*, Regensburg 1984, 284 v.).

Bovendien zou een herziening van de inleidende ritens van de H. Mis, met name de boeteritus, zeer wenselijk zijn. Met name dient de priester de schuldbelijdenis naar God toe gericht te bidden, d.w.z. in een richting met het volk naar het oosten. Want het gaat bij de schuldbelijdenis niet om verkondiging of dialoog, maar om een deemoedig naderen en treden tot de Heer in het besef van eigen zondigheid en om de bede om zijn barmhartigheid.

Ook bij de gebeden van de offerande kan men zich afvragen, of die wel zo geschikt zijn om weer te geven wat in feite bij de offerande gebeurt. Het

gaat namelijk niet op de eerste plaats om het klaarmaken van het altaar en het brengen van brood en wijn, maar het gaat om een soort voorwijding van de gaven op de consecratie. Daarom is de naam offerande of offertorium gepaster dan het kenmerken van deze ritus met “klaarmaken van het altaar”.

De Eucharistische Gebeden zouden tot de vier officiële beperkt kunnen worden, waarbij het eerste, de Romeinse Canon, altijd gebeden kan worden, zoals de Algemene Inleiding op het Missaal van Paulus VI dit reeds voorziet (Algemene Inleiding, n. 364). De andere drie Eucharistische Gebeden zouden enkel voor uitzonderlijke gelegenheden gereciteerd kunnen worden. Zo is het tweede Eucharistisch Gebed vanwege zijn korte en eenvoudige structuur voor Missen met kinderen geschikt. De regel moet echter – in de zin van de Algemene Inleiding op het Romeins Missaal - de Romeinse Canon blijven.

Een groot minpunt in de liturgie volgens het Missaal van Paulus VI is de stortvloed aan woorden. Er is weer een groter verlangen naar meer stilte in de H. Mis, die niet in tegenspraak is met de actieve deelname. De huidige “Novus Ordo” biedt reeds mogelijkheden die veel meer uitgeput zouden moeten worden. Te denken valt aan de gebedsstilte voor de boeteritus, voor het uitspreken van de collecta, het openingsgebed, voor het lezen van het evangelie, wanneer de priester het “Munda cor meum” ter voorbereiding op het evangelie stil bidt. Ook na de lezingen en de homilie kan stilte in acht genomen worden. Vlak voor het communiceren bidt de priester ter voorbereiding een kort gebed, waarbij de stilte bewust in acht genomen dient te worden, zodat ook de gelovigen zich op het ontvangen van de communie samen met de priester kunnen voorbereiden. Dit alles zijn voorbeelden van momenten van stilte die de Novus Ordo, dus het Romeins Missal van Paulus VI., reeds biedt. Maar er kan nog meer stilte terugkeren in een herziening van de Novus Ordo. Joseph Ratzinger pleit bv. voor het herstel van de Canonstilte (J. Ratzinger, *Gesammelte Schriften*, 181 v.). Nergens in de Concilieteksten vindt zich een bepaling dat het Eucharistisch gebed hardop gebeden moet worden.

Een koerswijziging: Het Motu proprio *Summorum Pontificum*

Op 7. juli 2007 verscheen het Motu Proprio *Summorum Pontificum*, waarmee Paus Benedictus XVI. de oude Gregoriaans-Tridentijnse Ritus, dus het gebruik van het Romeins Missaal dat teruggaat op Paus Pius V, weer voor de hele Kerk ingevoerd heeft. Zonder toestemming van de bisschop kan een pastoor - rekening houdend met de condities die in het Motu Proprio genoemd worden - ter plaatse zelf bepalen wanneer hij een H. Mis met volk in deze vorm viert. Dit is een verandering t.o.v. de oude regeling, volgens welke een priester altijd het verlof nodig had van zijn bisschop om de "oude" Mis te vieren.

De Misordo volgens het Romeins Missaal van Pius V in zijn versie van 1962 wordt de *buitengewone* vorm, de Misordo van het Romeins Missaal van Paulus VI de *gewone* vorm van de Romeinse Ritus genoemd. Buitengewoon wil hier niet zeggen dat het oude Missaal juridisch aan het Missaal van Paulus VI ondergeschikt is. Buitengewoon wil ook niet zeggen dat de viering van de "oude Mis" op uitzonderlijk gevallen beperkt zal blijven, laat staat in noodgevallen, zoals je een buitengewone bedienaar van de heilige communie hebt, die alleen in noodgeval, dus in uitzonderlijke gevallen bij gebrek aan gewijde ambtsdragers, de heilige communie mag uitreiken. Buitengewoon in de context van *Summorum Pontificum* wil enkel zeggen dat deze vorm van de Romeinse Ritus aan bepaalde omstandigheden gekoppeld is. Zodra die condities vervuld zijn, kan deze vorm regelmatig gevierd worden en een vast onderdeel zijn van de liturgische vieringen in een parochie. Daadwerkelijk, d.w.z. gezien het aantal Missen en ook het aantal gelovigen die aan de vieringen in de buitengewone vorm deelnemen, kan er op het ogenblik van uitzonderlijke gelegenheden sprake zijn. Men mag dus "buitengewoon" niet met uitzonderlijk of zelden verwisselen. Het uitzonderlijke slaat op de tegenwoordige frequentie van deze viering, niet op de juridische positie van deze oude vorm binnen de Romeinse Ritus. Als we kijken naar de jongere generaties, die anders dan de oudere generaties open en

onbevooroordeeld tegenover deze oude vorm van de Romeinse Ritus staat, dan kunnen we ervan uitgaan dat over een aantal jaren ook de buitengewone vorm van de Romeinse ritus een gewone frequente praktijk wordt in de Katholieke Kerk.

Het Romeins Missaal van 1962 is weliswaar nooit juridisch afgeschaft, zoals Paus Benedictus XVI in zijn begeleidende brief aan de Bisschoppen herinnert. Maar het gebruik is in feite door Paulus VI verboden en werd tot bepaalde omstandigheden beperkt. De priesters hadden een verlof (indult) van hun Bisschop nodig om de oude ritus nog te mogen vieren. Dat verlof was aan bepaalde strikte condities gebonden. Het feitelijke verbod van het Missaal van 1962 door Paus Paulus VI noemt Jozef Ratzinger een breuk met de eeuwenoude traditie van de liturgie. Zo'n verbod is nog nooit voorgekomen in de liturgiegeschiedenis, aldus Ratzinger (Joseph Ratzinger, *Aus meinem Leben. Erinnerungen [1927-1977]*, 172 v.). Met zijn *Motu Proprio Summorum Pontificum* heeft Benedictus XVI de Gregoriaans-Tridentijnse Ritus weer in eren hersteld en alle beperkingen van voorafgaande wetten rond zijn celebratie opgeheven.

Terugkoppeling aan de traditie

In zijn bij het *Motu Proprio Summorum Pontificum* gevoegde begeleidende brief aan de Bisschoppen schrijft de Paus Benedictus XVI o.a. dat beide vormen elkaar kunnen verrijken (bevruchten). De oude vorm kan meer priefaties en heiligen overnemen, die de rijkdom van het Missaal van Paulus VI mede kenmerken. Maar het nieuwe Missaal zou naar het voorbeeld van de oude vorm meer sacraal gecelebreerd moeten worden.

Deze sacraliteit wordt op de eerste plaats bereikt doordat de priester de Mis trouw viert volgens de rubrieken van het Missaal van Paulus VI en niet tot eigen creativiteit overgaat, op de tweede plaats, doordat de gewone vorm van de Romeinse Ritus herzien wordt in het licht van de buitengewone vorm van de Romeinse Ritus. De "hervorming der hervorming" betreft, zoals reeds opgemerkt, volgens Joseph Ratzinger/Benedictus XVI niet het

Missaal van 1962 maar dat van 1970. Referentiepunt voor de hervorming is de *buitengewone* vorm van de Romeinse Ritus. Het Missaal van Paulus VI wordt herzien in de spiegel van het oude Missaal van Pius V in zijn versie van 1962. Daarmee is het *Motu Proprio Summorum Pontificum* het startpunt van meer sacraliteit van de H. Mis volgens het Missaal van Paulus VI. Door de herziening van dit Missaal in het licht van het Missaal van 1962 koppelt Benedictus XVI de post-conciliaire hervorming van de liturgie meer aan de traditie terug. Daarmee wordt de breuk, die na het Concilie op basis van een “hermeneutiek van de breuk” is ontstaan, hersteld en de verzoening binnen de Kerk, die het hoofddoel is van het *Motu Proprio Summorum Pontificum*, verwezenlijkt. In die zin betekent dit *Motu Proprio* een koerswijziging voor de hele liturgische ontwikkeling na Vaticanum II.

Vic. dr. G.P. Weishaupt

Dr. Weishaupt, geboren en getogen in Aken (D.), is priester van het Bisdom Roermond, gerechtsvicaris (officiaal) van het Bisdom 's-Hertogenbosch, diocesaan rechter in het Bisdom Roermond en docent kerkelijk recht in de priesteropleidingen van de bisdommen Roermond en 's-Hertogenbosch.